

**Станислав Иванов / Stanislav Ivanov**

**СЪЮЗ НА БОЙЦИТЕ ОТ ФРОНТА – ЯМБОЛ  
(1938–1944 г.)**

**The Union of the Front Soldiers – Yambol (1938–1944)**

**Abstract:** In the article, the reservists' organizations in the Yambol District (and more precisely the "Union of the Front Soldiers") in the second quarter of the last century and their role in the town's social life are presented. In 1937, a group of military officers patriots who had retired from active service, established in Sofia an organization of reservists named "Union of the Front Soldiers", which united mainly veterans of the wars for national unification. The organizational life of the "Union of the Front Soldiers" – Yambol in the period 1938–1944 is studied on the basis of documents of f. 6 of the State Archives – Yambol.

**Keywords:** union, front, veterans of the wars, Yambol.

В настоящата публикация ще разгледаме темата за организациите на запасното войнство в ямболска околия (и по-конкретно Съюза на бойците от фронта) през втората четвърт на миналия век и ролята им в обществения живот на града. В хода на изследването ще проследим детайлно организационния живот на Съюза на бойците от фронта – Ямбол в периода 1938–1944 г. въз основа на документи от ЧП ф. 6 на Държавен архив – Ямбол.

През 1937 г. група родолюбиви офицери, оттеглили се от активна служба, учредяват в гр. София организация на войните от запаса под името Съюз на бойците от фронта, която обединява главно ветераните от войните за национално обединение. От запазените учредителни документи на съюза узнаваме, че сред основните му цели се нареждат съхраняването на приятелските връзки между запасните чинове, патриотично възпитание на подрастващото поколение, материално подпомагане на нуждаещите се ветерани, борба против престъпните лица и групи, застрашаващи устоите на държавата, както и грижата за паметниците на загиналите във войните за национално обединение. Само за няколко години организацията успява да създаде регионални структури във всички по-големи градове на Царство България, респективно и в град Ямбол – пристан на славния двадесет и девети полк, бойците на който са сред първите, които влизат в одринската крепост.

На учредителното събрание на ямболския клон на Съюза на бойците от фронта, проведено през януари 1938 г., присъстват няколко десетки ветерани

от войните и запасни чиновци от ямболска околия. Всички те с радост приемат поканата да встъпят в редовете на организацията и да съдействат за изграждането на структурите ѝ в по-малките селища. В края на събранието, след дълги дискусии са избрани и членовете на ръководството. Няколко дни по-късно, на 30 януари новоизбраното настоятелство на дружеството свиква, първото си редовно заседание в салона на Популярна банка – Ямбол. Дневният ред на мероприятиято включва изнасяне на лекция от председателя Н. Тодоров на тема „Какво са бойците от фронта, бойците в чужбина, защо се организират бойците, скромните искания на бойците, становища на бойците, бойците – страж на родината и опора на държавата“, както и избор на почетни членове, и обсъждане на актуални организационни въпроси. По спомени на съвременници в салона присъстват повече от активистите на организацията, както и редица почетни гости от околията. Спазвайки изискванията на законите в Царство България, председателят на Ямболския клон на Съюза на запасните войни предварително известява околийския управител за дневния ред на мероприятиято, както и за лицата, които ще вземат участие в него<sup>1</sup>.

Това обаче не възпрепятства агентите на държавна сигурност да присъстват на събранието и да изготвят детайлни доклади за дневния му ред и за изказванията на делегатите. Благодарение на тези сведения получаваме по-подробна информация за членовете на ръководство на дружеството.

Както можем да предположим, в състава на настоятелството влизат единствено уважавани офицери и подофицери от запаса, притежаващи добро образование и упражняващи авторитетни професии, преминали през вихъра на войните (любопитно е, че по-голямата част от настоятелите са членували в бившите политически партии и организации в страната). За пръв председател на Съюза на бойците от фронта – Ямбол е избран небезизвестният на ямболската общественост ветеран от войните Никола Тодоров (подполковник от запаса, роден в гр. Сливен през 1875 г.), а за негови помощници – Иван Бояджиев (подполковник от запаса, лекар, роден през 1873 г. в гр. Ямбол), Антон Иванов (поручик от запаса, роден през 1895 г.), Йордан Капитанов (капитан от запаса, роден през 1886 г. в гр. Сливен), д-р Йохан Вирт (поручик от запаса, роден в гр. Лом през 1895 г.), Димитър Камбуров (редник, роден в гр. Сливен през 1897 г.), Киряк Карапетков (фелдфебел от запаса, роден в гр. Варна през 1872 г.), Панайот Попов (редник от запаса, роден в гр. Ямбол през 1905 г.)<sup>2</sup>.

От кореспонденцията на председателя с колегите му в страната узнаваме, че настоятелството на дружеството редовно провежда събрания и че членовете му се събират редовно в салоните на различни обществени сгради, за да обсъждат основно актуални политически теми, свързани с международното положение или със съдбата на българското население в земите под чужда власт. Както вече споменахме, Съюзът работи активно и за патриотичното възпитание на младежите в региона посредством изнасяне на исторически беседи за славното минало на българския народ, чрез инициране на срещи между ветерани от войните и учениците от гимназиите и честване на бележити дати.

Не е необходимо да уточняваме, че на тези прояви винаги присъстват агенти на държавна сигурност, които следят внимателно за настроенията и за намеренията на запасните войни. Това обстоятелство не е случайно, тъй като на два пъти в новата история на България – на 9 юни 1923 г. и на 19 май 1934 г., Българската армия извършва държавни преврати и се намесва решително в политическия живот на страната, в разрез с членовете на Търновската конституция. Важна роля в тези събития имат и запасните чинове, поради което органите на реда следят зорко всички прояви на съюза в страната, респективно и в гр. Ямбол и преглеждат официалната му кореспонденция.

От съюзните документи научаваме, че най-важните дати в календара на Съюза на бойците от фронта са 3 октомври (празника на организацията) и 27 ноември – денят на подписването на договора от Ньой. От 1937 г. до 1944 г. на тези дни винаги се провеждат големи манифестации и събрания с богата културна програма, в която участват членове на съюза и видни общественици. На мероприятиято присъстват повечето от активистите на организацията, както и почетни гости от околията, които редовно засягат въпроса за ревизията на несправедливия договор от Ньой и за тежкото положение на българските малцинства в Румъния, Югославия и Гърция.

Тези действия обаче засилват страховете на съседните държави от евентуални провокации, поради което дипломатите им открито протестират пред българските власти срещу проявите на Съюза на запасните войни. Българските политици отлично си дават сметка, че патриотичните акции на запасните войни водят до обтягане на отношенията на страната с останалите балкански държави, поради което ги ограничават. Още повече, че през 1938 г. се подписва Солунската спогодба, с която се отменят военните клаузи на Ньойския договор – важна стъпка към така желаната му ревизия. В тази връзка вътрешният министър на страната заповядва на околийските началници да оказват натиск върху ръководствата на Съюза на бойците от фронта по места с цел да преустановят поне временно тържествените шествия и прояви около споменатите дати. Както можем да се досетим, клоновете на Съюза в провинцията не прекратяват напълно отбелязването на годишнините, а се задоволяват само да ограничат масовостта на проявите. Ямболските запасни чинове не правят изключение от правилото. По предварителен план публични демонстрации за празника на организацията в града трябва да се проведат в градския център. Тъй като подготовката за празника изисква пълната мобилизация на ресурсите на организацията, председателят Никола Тодоров насрочва за 25 септември 1938 г. извънредно събрание на активистите в сградата на читалище „Съгласие“. Заседанието протича при следния дневен ред: 1. Представяне на новите членове; 2. Предложения за празника на дружеството – 3 октомври; 3. Обсъждане на организационни въпроси.

След представяне на новите членове последователно са обсъдени и приети предложенията за отбелязване на празничния ден и взаимодействието на настоятелството на Съюза с ямболските граждани. Разпределени са и персо-

налните задачи по организацията на празника<sup>3</sup>. Както и дотогава, достъп до събранието отново имат и агентите на полицията, следящи за дейността на запасното войнство в града, и те своевременно информират околийския управител за приетите решения. Той, без да губи ценно време, привиква на 24 ноември 1938 г. на разговор председателя на Ямболския клон на организацията Н. Тодоров. За важноста на срещата говори фактът, че на нея присъстват и шефът на разузнавателната група в Ямбол Георги Стефанов, както и агентите от Бургас Иван Драганов и Добри Байрямов. В хода на разговора околийският управител официално предупреждава Н. Тодоров, че в качеството си на председател на Съюза не трябва да организира масови шествия за отбелязване на годишнината от Ньойския договор, за да не се дават поводи за протести от страна на съседните държави<sup>4</sup>. Председателят на съюза привидно приема доводите на органите на реда и най-отговорно обещава, че ще се съобрази с решението на властите. На практика обаче празникът отново е отбелязан с богата културна програма и шествие из централните улици на града, в което традиционно се включват и много граждани на Ямбол и съседните села. Отново е засегната и темата за българските общности в пределите на Югославия, Румъния и Гърция. Разбира се, не бива да оставаме с впечатлението, че ръководството на Съюз на бойците от фронта се стреми да се конфронтира с органите на реда на национално и на местно равнище. Напротив, всички членове на организацията безрезервно приемат повелите на устава за вярна служба на родината и следят в редиците им да не проникнат неблагонадеждни елементи. Доказателство за това е и фактът, че председателят на Ямболския клон на Съюза на бойците от фронта продължава предварително да уведомява околийския началник за всички прояви на организацията. От своя страна правителството се опитва максимално да използва структурите на Съюза за пропагандиране на „успехите на режима“ в средите на запасните чинове и техните близки.

В навечерието на Втората световна война още по-силно се активизират радикалните политически организации, изповядващи антидемократични ценности. Раздвижване има и в средите на Съюза на запасните войни. Членовете му започват да се събират все по-често, за да демонстрират симпатиите си към Германия. Аналогична е ситуацията и с Ямболския клон на дружеството: деятелите му участват още по-активно в обществения живот на града, редовно се включват в честването на празника на Българската армия и в тържествения парад по освещаването на бойните знамена или организират вечеринки, на които се обсъждат спомени за българо-немското бойно братство през Първата световна война и се възхваляват достойнствата на немския войн<sup>5</sup>.

В началото на 1939 г. изтича едногодишният мандат на настоятелството, поради което на 30 април е свикано и проведено отчетно-изборно събрание, което избира ново ръководство на дружеството. На заседанието, както можем да се досетим, присъстват и дежурните агенти на ДС, които за пореден път изготвят подробен доклад до околийския началник с детайлни биографични справки за политическата благонадеждност на председателя и колегите му. От

споменатия документ научаваме, че за нов председател на съюза е избран Куман Куманов (роден през 1896 г. в с. Генерал Тошево, запасен ротмистър, по професия адвокат, бивш привърженик на Демократическата партия и кандидат за народен представител от опозицията през 1938 г.). В управителния съвет влизат още Михаил Карапанев (роден през 1880 г. в гр. Ямбол, пенсионер, бивш член на Народното социално движение на проф. Ал. Цанков, все още поддържащ връзки с бившите си другари от движението), Злати Дамянов (роден през 1879 г. в село Воденичане, търговец и бивш член на Демократическия сговор), Иван Кисъов (роден в гр. Ямбол през 1886 г., по професия джамджия, бивш привърженик на БЗНС (Пладне), Слав Тенекеджиев, Петър Минков (роден през 1874 г. в град Ямбол, бивш привърженик на Радикалната партия), Панайот Попов (роден през 1895 г. в град Ямбол, чиновник в банка, привърженик на СБНЛ). Успоредно с избора на ръководство на дружеството е излъчена и контролна комисия в състав: Иван Икономов (роден през 1896 г. в гр. Стара Загора, дрогерист и безпартиен), Кирил Чернев (роден през 1893 г. в гр. Ямбол, манифактурист, аполитичен), Стефан Хлебаров (роден през 1894 г.)<sup>6</sup>.

Както вече подчертахме, една от задачите на Съюза на бойците от фронта е свързана с патриотичното възпитание на подрастващото поколение, поради което към повечето организации в страната се създават дружества на младите бойци-доброволци. В тези младежки организации членуват основно юноши с крайно десни възгледи, желаещи да работят за просперитета на Родината. По указание на централното ръководство няколко пъти в годината „младите“ и „старите“ бойци провеждат съвместни заседания, по време на които офицерите изнасят патриотични беседи за войните, ветераните разказват спомените си от битките, а младежите се учат да боравят с бойно оръжие. Съюзът в гр. Ямбол също реализира подобна инициатива. На 12 ноември 1939 г. в салона на читалище „Съгласие“ в тържествена обстановка е учредено Дружеството на младите бойци-доброволци от гр. Ямбол, което, благодарение на помощта на запасните войни, само за няколко години изгражда структури във всички по-големи селища в района.

За съжаление обаче липсата на документи не ни позволява да осветлим по-детайлно дейността на Съюз на бойците от фронта – Ямбол и на младежките му клонове през този период, поради което ще преминем директно към 1942 г. Следващото отчетно-изборно събрание на Съюз на бойците от фронта, за което имаме сведения, се провежда на 1 февруари 1942 г. В началото заседанието започва с дежурния отчет на ръководството, продължава с обсъждане на организационни въпроси и завършва с избора на настоятелство, в което влизат дългогодишните членове на съюза Петър Бакалов (безпартиен) – председател, Любен Брънков – подпредседател, Владимир Власков – секретар, Пенко Караиванов – касиер, Константин Георгиев, Тодор Драганов, Емил Влахов, Борис Васев и Атанас Атанасов – членове. В докладите на полицията накратко е споменато, че всички те не са членували в бивши политически партии или в нелегални конспиративни структури и са благонадеждни. Сходна е ситуаци-

ята и с контролния съвет, в който влизат Бончо Бончев – председател, Стоян Хаджиев и Стефан Мавродиев – членове, също нечленуващи в забранените политически организации<sup>7</sup>.

Важно е да отбележим и факта, че новото ръководство отговаря на всички изисквания на Наредбата-закон за държавен надзор върху дружествата и сдруженията в България, приета на 29 март 1938 г., чрез която държавата упражнява строг контрол върху дейността на всички дружества в страната и следи за лоялността на членовете им. Спазвайки установената традиция, на 3 октомври 1942 г. (празникът на Съюз на бойците от фронта) председателят на Ямболския клон на дружеството отново организира в голямата църква „Св. Николай“ традиционната панихида за успокоение на душите на войните, загиналите за обединението на Родината. На събитието както винаги присъстват околийският управител, представители на кметството и много граждани<sup>8</sup>. Продължава и процесът на изграждане на дружества на младите бойци в периферните райони на Бургаска област. Така например на 18 януари 1943 г. организацията учредява свой клон в голямото ямболско село Веселиново, от което са много от участниците в партизанските отряди в околията<sup>9</sup>. На събитието присъстват няколко десетки младежи от селото, които получават членски книжки.

Само месец по-късно, на 27 февруари 1943 г. Дружеството на младите бойци-доброволци в гр. Ямбол провежда поредното си отчетно събрание, на което е избрано ново настоятелство. Една седмица след събитието, както повелява законът, документите от избора са входирани в околийското управление за задължителната справка за благонадеждност.

От поредните запазени рапорти на агентите на полицията до шефовете в Бургас става ясно, че за председател на организацията е преизбран Петър Бакалов (чиновник), за подпредседатели – Бончо Бончев (съдия) и Тодор Хаджижеков (чиновник). За секретар е избран Николай Вълчев (чиновник), за касиер – Емил Влахов (чиновник), за библиотекар – Митко Тодоров (чиновник). В ръководството влизат още Пенко Тасев (архитект), Бончо Стефанов (техник в околийското инженерство) и Димо Бакалов. Респективно в проверителния съвет на организацията са включени Петър Каварджиков (чиновник) – председател, Стоян Хаджиев (полицейски служител) и търговецът Дочо Кулов – лица, лоялни към политически режим в страната, с авторитетни професии и ползващи се с уважението на съгражданите си<sup>10</sup>. Новоизбраното ръководство на Дружеството на младите бойци-доброволци от Ямбол работи още по-дейно за издигане на авторитета на организацията, като редовно провежда публични беседи на патриотична тематика, посещава младежите от отдалечените села на областта и организира патриотични шествия в центъра на града. Нещо повече, нарасналият престиж на председателя Бакалов го подтиква да свика на 12 и 13 юни 1943 г. масов околийски събор за освещаването на бойното знаме на дружеството. На събитието са поканени стотици младежи от Бургаска област, както и официални гости от София, Пловдив, Хасково и др. Сред тях най-ярко се открояват имената на фамозния офицер от запаса Славейко Василев – участ-



ник в преврата от девети юни 1923 г., и на Тодор Алексиев – подпредседател на дружеството на младите бойци в София. Почетните лица са посрещнати на 12 юни на гарата в Ямбол от представителна група на младите бойци, от генерал Генов – началник на ямболския гарнизон, от околийския управител и от депутати, общинари и граждани. От перона шествието се отправя към централния площад, където С. Василев и Т. Алексиев произнасят реч пред събралото се множество за пътя на България, след което младите бойци манифестират по улиците на града<sup>11</sup>.

На следващият ден председателят Бакалов и колегите му от настоятелството заедно с гостите от столицата посещават немското военно гробище в града и поднасят венци на паметните плочи, като по този начин демонстрират солидарността си със съюзниците от Оста. Малко по-късно делегацията се отправя към салона на читалище „Съгласие“, за да присъства на официалното откриване на събора на младите бойци от Ямбол.

Събитието започва с празнична програма, като първоначално на сцената, богато украсена със знамената на съюзниците от Оста, дефилират младите бранници, а след тях солистите на хор „Гусла“ вдъхновяват публиката с изпълнение на патриотични песни. Деловата част започва точно в 10:00 ч. с встъпително слово на г-н П. Бакалов. Непосредствено след него приветствия към делегатите и гостите отправят сливенският митрополит Евлогий, генерал Генов, о.з. полк. С. Николаев, помощник-областният директор от Бургас г-н К. Дончев – от името на националната пропаганда, околийският управител А. Бояджиев, кметът на града С. Митев и о.з. полк. С. Василев, който акцентира върху съюзническите задължения на България към тристранния пакт. В късния следобед свещениците от града освещават знамето на младите бойци от Ямбол, а гостите от София поднасят цветя пред паметника на загиналите войници и офицери за обединението на Отечеството<sup>12</sup>.

Пораженията на Вермахта на Източния фронт през 1943 г. не разколебават симпатиите към германските съюзници на ръководството на Съюза на бойците от фронта и на младежката му организация. Нещо повече, настоятелствата на повечето локални организации с радост откликват на призива на властите за събиране на помощи за немските войски, сражаващи се на Изток. Любопитен е фактът, че най-голяма активност в тази насока за района на гр. Ямбол проявява ръководството на дружеството в малкото село Лозенец в лицето на председателя му о.з. полк. Велчо Герджиков, който с трепет съобщава на околийския началник, че след получаване на нарежданията от централата в София веднага е пристъпил към действие. За голямо негово учудване обаче кампанията за набиране на средства и храни за немските войски не се посреща с ентузиазъм от населението на селото, което с малки изключения отказва да съдейства на запасняците. Основната причина за тази реакция е, че болшинството от жителите на с. Лозенец симпатизират на СССР, за разлика от действащото и запасното офицерство и членовете на радикалните организации<sup>13</sup>.

Обратът във войната и настъплението на съветските войски към Балканите отново предопределят съдбата на България. На 9 септември 1944 г. на власт идва правителството на ОФ, което не питае топли чувства към ръководството и активистите на Съюз на бойците от фронта. През следващите няколко години значителна част от членовете на дружеството са подложени на репресии, а организацията постепенно прекратява дейността си и се влива в новите казионни структури.

В заключение ще отбележим, че Съюзът на бойците от фронта – Ямбол се нарежда сред най-авторитетните обществени организации в града. На мероприятията на дружеството неизменно присъстват ямболските управници, висшите офицерски чинове и духовенството. Преобладаващата част от запасните чинове в Ямболска околия с ентузиазъм се записват в редовете на организацията и съдействат за изграждането на структурите ѝ. С течение на времето ямболската организация на Съюз на бойците от фронта плавно разширява влиянието си на територията на областта чрез създаване на клонове във всички по-големи села.

## БЕЛЕЖКИ / NOTES

<sup>1</sup> ДА – Я, ЧП, ф. 6, л. 2-3; **Петров, Л.** Проблеми на военната политика на България 1934–1939. София, 1990, с. 30.

<sup>2</sup> ДА – Я, ЧП, ф. 6, л. 5.

<sup>3</sup> ДА – Я, ЧП, ф. 6, л. 8.

<sup>4</sup> ДА – Я, ЧП, ф. 6, л. 9.

<sup>5</sup> ДА – Я, ЧП, ф. 6, л. 12.

<sup>6</sup> ДА – Я, ЧП, ф. 6, л. 15.

<sup>7</sup> ДА – Я, ЧП, ф. 6, л. 19.

<sup>8</sup> ДА – Я, ЧП, ф. 6, л. 24–25.

<sup>9</sup> **Сюлемезов, Д. и др.** Село Веселиново. София, 1971, 94–95.

<sup>10</sup> ДА – Я, ЧП, ф. 6, л. 26–27.

<sup>11</sup> **Ненов, Б.** Ямболските страсти – някога и вчера. Ямбол, 2007, с. 46; **Марков, Г.** Камбаните бият сами. София, 1994, с. 23.

<sup>12</sup> ДА – Я, ЧП, ф. 6, л. 32–33.

<sup>13</sup> ДА – Я, ЧП, ф. 66 К, оп. 2, а.е. 2 л. 2

## ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

### Архивни източници / Archival Sources

Държавен архив – Ямбол (съкратено ДА – Я), ф. 6. [Darzhaven arhiv –Yambol (DA – Y), f. 6.].



## **Изследвания / Research Works**

**Марков, Г.** Камбаните бият сами. София, 1994 [Markov, G. Kambanite biyat sami. Sofia, 1994].

**Ненов, Б.** Ямболските страсти – някога и вчера. Ямбол, 2007 [Nenov, B. Yambolskite strasti – nyakoga i vchera. Yambol, 2007].

**Петров, Л.** Проблеми на военната политика на България 1934–1939. София, 1990 [Petrov, L. Problemi na voennata politika na Bulgariya 1934–1939. Sofia, 1990].

**Сюлемезов, Д. и др.** Село Веселиново. София, 1971 [Syulemezov, D. i dr. Selo Veselinovo. Sofia, 1971].